

УДК 378.046-021.68:80 (477.7)

Кузьменко Василь

ORCID 0000-0002-5424-8234

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки й менеджменту освіти,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
(м. Херсон, Україна) E-mail: kuzmenkovasiliy@gmail.com

ПОЛІТЕХНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ШКІЛ УКРАЇНИ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ (50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто питання актуальності для модернізації сучасної післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України набутого педагогічного досвіду процесу підвищення кваліфікації директорів шкіл, в аспекті їх політехнічної підготовки на різних етапах становлення і розвитку післядипломної освіти.

Метою роботи є проведення історико-педагогічного аналізу процесу політехнізації підготовки керівників шкіл України у післядипломній освіті в 50-ті роки ХХ століття

Наукова новизна полягає в тому, що в статті узагальнено досвід політехнізації підготовки керівників шкіл України у післядипломній освіті в 50-ті роки ХХ століття.

Методологія. У процесі дослідження використано різноманітні методи, зокрема: аналіз архівних джерел, нормативно-правової бази й наукової літератури з проблеми дослідження – з метою визначення стану розробленості питання й окреслення перспектив його дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних учених на досліджувану проблему; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для формулювання висновків.

Висновки. Таким чином, у 50 роках ХХ століття в Україні здійснено численні реформаційні дії в системі шкільної освіти, які мали вплив на процес післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів. Обраний курс на політехнізацію освіти та зміну структури закладів загальної середньої освіти призвели до коригування змісту післядипломної педагогічної освіти. Зокрема зміст курсової підготовки директорів шкіл було доповнено компонентом політехнічного спрямування.

Ключові слова: політехнізація, післядипломна педагогічна освіта, політехнічна підготовка, керівні педагогічні кадри, директори шкіл.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні цивілізаційні процеси, що спрямовані на розвиток цифрових інформаційних технологій, призводять до стрімкого розвитку всіх галузей науки. Це створює нові правила функціонування системи освіти, оновленим завданням якої є надання освітніх послуг, здатних задовольнити потреби людини до продуктивної професійної діяльності в сучасних умовах. Феномен освіченої людини в сучасному суспільстві передбачає не лише наявність фахової освіти (диплому), а й формування широкого кола базових фундаментальних наукових знань, понять, принципів: про техніку та технології, машини й механізми, енергію способи її перетворення і передавання, інформація та способи її отримання, перетворення передавання та зберігання, цифрове середовище, культурну складову, проектувально-творчу діяльність тощо.

Як зазначає Н. Терентьева, «продуктом освіти має стати не просто високоякісний фахівець, а людина обізнана, культурна, діяльнісна, із творчим критичним мисленням – тобто політехнічної освічена» [10, 5].

Сучасна парадигма управління закладом освіти має відповідати вимогам часу та забезпечувати ефективність функціонування школи у сучасних економічних умовах. Умови праці керівника закладу освіти передбачають нервово емоційне та інтелектуальне навантаження, професійні компетентності які мають бути у нього сформовані ґрунтуються знаннях про економічні, господарські, інноваційні, інформаційні та інші процеси. Отже, забезпечення належного рівня управління закладом освіти вимагає від керівника зокрема й високого рівня політехнічних знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблеми політехнізації навчального процесу вищої школи завжди привертала пильну увагу науковців, зокрема даний феномен висвітлено в працях П. Атутова, Н. Буринської, Ю. Васильєва, А. Вихруща, В. Гусєва, В. Дідуха, С. Дем'янчука, І. Зверєва, Ю. Кузьменко, М. Ніколаєва, Н. Ничкало, М. Скаткіна, Н. Слюсаренко, В. Сухомлинського, Н. Терентьева, Д. Тхоржевський, А. Федорович, В. Харламенко, С. Шабалов,

С. Шаповаленко, Ю. Шарова, О. Шибанова, та ін. Проте попри наявність широкого кола наукових досліджень з цієї тематики, питання ретроспективного аналізу політехнічної підготовки директорів шкіл розкрито у системі післядипломної освіти України недостатньо, що актуалізує необхідність його дослідження.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів дослідження. У процесі дослідження використано різноманітні методи, зокрема: аналіз архівних джерел, нормативно-правової бази й наукової літератури з проблеми дослідження – з метою визначення стану розробленості питання й окреслення перспектив його дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних учених на досліджувану проблему; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для формулювання висновків.

Метою статті є проведення історико-педагогічного аналізу процесу політехнізації підготовки керівників шкіл України у післядипломній освіті в 50-ті роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Н. Терентьева в своїй монографії «Політехнічна освіта у вищих педагогічних навчальних закладах України: теорія і практика» встановлюючи витоки політехнічної освіти зазначає «Вперше ідея політехнічної освіти (політехнічного навчання й політехнічного виховання) була запропонована та обґрунтована ще наприкінці ХІХ століття. Поняття «політехнічна освіта» трактувалося з позицій перспектив суспільного розвитку. Наприкінці ХІХ століття вважали, що політехнічна діяльність людини приходить на зміну професії, це заперечення не лише монотехнізму, а й професіоналізації праці, що передбачає в якості необхідного елементу зміну праці та всебічності розвитку. Існувала також думка, що під політехнічною освітою слід розуміти загальноосвітнє вивчення наукових основ виробництва. Саме таке трактування предмету політехнічної освіти знайде свій розвиток у працях педагогів науковців ХХ століття» [10, 17].

Як свідчать архівні та літературні джерела, на теренах колишнього Радянського союзу, а отже і України, яка входила до його складу в 50 роках ХХ століття, стає популярною теорія політехнізації навчання. Це ставило завдання перед школою надавати учням знання не лише з фундаментальних наук, але й знання, пов'язані з технікою, промисловістю, виробництвом тощо. Політехнізації загальноосвітньої школи призвела до виникнення нових вимог до вищої школи, що полягали у необхідності підготувати педагогічних працівників до майбутніх змін в освітній системі. Дефіцит педагогічних кадрів, що був пов'язаний з періодом після Другої світової війни, поряд зі зростаючою кількістю навчальних закладів, призвів до кадрового педагогічного голоду, що стало причиною запрошення на педагогічні посади, зокрема й керівні, колишніх військовослужбовців та людей без профільної педагогічної освіти. Питання перепідготовки педагогів та забезпечення фахівцями-керівниками закладів освіти потребувало нагального вирішення. Це призвело до посилення уваги до функціонування післядипломної педагогічної освіти.

Обрання чергового курсу на політехнізацію загальної середньої освіти ознаменував ХІХ з'їзд КППС, на якому було наголошено на необхідності підвищення подальшого соціалістичного виховного значення в загальноосвітній школі та забезпечення учнями, що закінчують середню школу, умов до вільного вибору професій приступити до впровадження політехнічного навчання у середній школі та провести заходи, що необхідні для переходу до загального політехнічного навчання [2]. Виходячи з вказаного рішення, як свідчать архівні джерела, робота закладів післядипломної освіти планувалась відповідно до нового п'ятирічного плану в якому передбачалось приступити до здійснення політехнічного навчання в середній школі та заходів необхідних для загального політехнічного навчання [8, 1-2].

Впровадження в шкільну освіту політехнічного навчання зумовило внесення змін до навчальних планів та програм. Такі мали бути доведені та роз'ясненні широкому загалу педагогів. Це завдання ставилось перед закладами післядипломної освіти, які мали в найкоротший час вирішити його в ході підвищення кваліфікації всіх категорій педагогічних працівників, зокрема й керівних педагогічних кадрів. Про спрямованість курсів підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів свідчить звіт Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів народної освіти за 1953 рік, в якому зазначалось, що в основу змісту навчальних програм курсової підготовки було покладено рішення ХІХ з'їзду КППС, постанови партії та уряду [7, 10]. Для підвищення кваліфікації застосовувались традиційні форми, такі як лекції, семінар, практичне заняття. Однак, можемо відмітити, що увага приділялась проведенню окремих семінарів на яких підвищували кваліфікацію окремі категорії керівних педагогічних кадрів, на яких окремим блоком виділялись години на політехнічну підготовку. Як приклад, у навчальному плані семінару для директорів спеціалізованих шкіл 4 години з загальних 24 годин відводилось на тему «Політехнічне навчання та підготовка учнів до практичної діяльності» [5, 14]. Також в ході курсової підготовки керівників педагогічних кадрів системи народної освіти пропонувалось написання рефератів на визначені тематики, серед яких обов'язковими були теми, що розкривали аспекти, пов'язані з політехнічною підготовкою. Це в подальшому сприяло формуванню політехнічної грамотності у слухачів [9].

Зміна змісту курсової підготовки керівників шкіл у напрямку її політехнізації відбулась і на рівні обласних інститутів удосконалення вчителів. Про це свідчить програма курсів підвищення кваліфікації директорів і завучів середніх і семирічних шкіл Херсонського обласного інституту удосконалення

вчителів, розділ «Деякі питання радянської педагогіки» якої доповнено темою «Зміст і шляхи здійснення політехнічного навчання в середній школі і підготовки учнів до практичної діяльності». На ознайомлення з цією темою відводилось 6 годин з 34 годин відведених на весь розділ [4, 85].

На XX з'їзді КПРС, що відбувся у лютому 1956 року, було поставлено завдання продовжувати розвивати впровадження політехнічного навчання та забезпечити ознайомлення учнів з найбільш важливими галузями промислового та сільськогосподарського виробництва, встановити зв'язок навчання з суспільно корисною працею [3].

У зв'язку із політехнізацією шкільної освіти питання політехнічної підготовки педагогічних кадрів стає чи не основним у процесі їх післядипломної освіти. У цей період увага органів управління системою освіти продовжує акцентуватись на необхідності політехнізації післядипломної освіти. На необхідності актуалізації уваги на політехнічну підготовку працівників освіти в тому числі і керівних педагогічних кадрах неодноразово наголошується в керівних документах та листах Міністерства освіти УРСР. Так за результатами аналізу діяльності закладів післядипломної освіти у 1957 році Міністерства освіти УРСР надало обласним відділам народної освіти «Вказівки про проведення курсових заходів по перепідготовки керівних та педагогічних кадрів у 1958 році» в яких зазначалось що у 1957 році особлива увага курсів підвищення кваліфікації була приділена політехнічній підготовці. Проведені в 1957 році заходи курсової підготовки дали можливість ознайомити слухачів курсів з роботою кращих машино-тракторних станцій, радгоспів і колгоспів, а також з технологією і технікою організації промислового виробництва на підприємствах з метою використання передового досвіду у навчально-виховній роботі [1].

Посилення курсу на політехнізацію школи відбулось з прийняттям Верховною Радою УРСР у 1959 році Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Цим законом передбачались структурні зміни в середній освіті, а саме: перехід до загальної обов'язкової восьмирічної освіти; запровадження одинадцятирічної школи на заміну десятирічної; оволодіння учнями однією з масових робітничих професій. Обрано стратегічним курсом освіти її політехнізацію, підсилення зв'язку школи з виробництвом тощо. Крім того, законом передбачалось здійснення заходів щодо перепідготовки учительських кадрів та укомплектування шкіл вчителями з необхідною освітою відповідно до нових завдань загальноосвітньої школи, а також щодо подальшого покращення умов праці та побуту вчителів та підвищення їх ідейно-теоретичного рівня.

На виконання Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» Міністерством освіти УРСР прийнято п'ятирічний план заходів яким передбачалось в 1959 році ознайомити директорів шкіл з новими навчальними планами та програмами, а також з основами промислового та сільськогосподарського виробництва. Таке ознайомлення пропонувалось провести у вигляді одномісячних, тримісячних, довгострокових курсів та 6-10 денних семінарах. Зазначеними формами підвищення кваліфікації передбачалось охопити переважну більшість керівних педагогічних кадрів та майже всі їх категорії [6, 2].

Таким чином, можна відмітити, що передумовами для політехнізації підготовки керівних педагогічних кадрів стали реформи шкільної освіти 50-х років XX століття, їх орієнтація на політехнічне виховання молодого покоління, повернула русло розвитку післядипломної освіти педагогів у бік політехнізації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, у 50 роках XX століття в Україні здійснено численні реформаційні дії в системі шкільної освіти, які мали вплив на процес післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів. Обраний курс на політехнізацію освіти та зміну структури закладів загальної середньої освіти призвели до коригування змісту післядипломної педагогічної освіти. Зокрема зміст курсової підготовки директорів шкіл було доповнено компонентом політехнічного спрямування.

Зазначене дослідження не вирішує проблему вивчення впливу політехнічної компоненти в змісті післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти на розвиток їх професійних компетентностей і передбачає здійснення наступних кроків, спрямованих на вивчення окресленого питання на наступних етапах розвитку післядипломної педагогічної освіти України періоду другої половини XX – початку XXI століть.

References

1. Вказівки про проведення курсових заходів по перепідготовці керівних та педагогічних кадрів у 1958 році. *Інформаційний збірник Міністерства науки і освіти Української РСР*. № 2. Київ: Радянська школа, 1958. С. 18–20.
Vkazivky pro provedennia kursovykh zakhodiv po perepidhotovky kerivnykh ta pedahohichnykh kadriv u 1958 rotsi [Instructions on conducting course events for the retraining of managerial and pedagogical staff in 1958]. (1958). *Information collection of the Ministry of Science and Education of the Ukrainian SSR*, 2, 18–20. Kyiv, Ukraine: Radianska shkola [in Ukrainian].

2. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: в 2 т. Т. 2. (1941–1976). Київ: Політвидав України, 1977. 1022 с.
Komunistychna partiia Ukrainy v rezoliutsiiah i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv TsK: v 2 t. T. 2. (1941–1976) [The Communist Party of Ukraine in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee: in 2 volumes. Vol. 2. (1941–1976)]. (1977). Kyiv, Ukraine: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
3. Литньова Т. Періодизація історії розвитку змісту загальної середньої освіти (30-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2010. Вип. 2. С. 68–72.
Lytnova, T. (2010). Periodyzatsiia istorii rozvytku zmistu zahalnoi serednoi osvity (30-ti rr. XX st. – pochatok XXI st.) [Periodization of the history of the content development of general secondary education (the 30s of the 20th century – the beginning of the 21st century)]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh – Historical and pedagogical almanac*. 2. 68–72 [in Ukrainian].
4. Матеріали місячних курсів по підвищенню кваліфікації учителів, піонервожатих та вихователів дитячих садків (плани, тематика), 1953–1954 рр. *Державний архів Херсонської області (ДАХО)*. Ф. 2419. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 456.
Materialy misiachnykh kursiv po pidvyshchenniu kvalifikatsii uchyteliv, pionervozhatykh ta vykhovatelei dytiachykh sadkiv (plany, tematyka), 1953-1954 [Materials of monthly training courses for teachers, pioneer tutors and kindergarten teachers (curricula and themes), 1953–1954]. (Fund 2419. Inventory 1. File 66. Leaf 465). *State Archive of Kherson Oblast*. Kherson, Ukraine [in Ukrainian].
5. Переписка з Міністерством освіти УРСР про діяльність інституту. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ (ЦДАВО України)*. Ф. 5139. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 18.
Perepyska z Ministerstvom osvity URSR pro diialnist instytutu [Correspondence with the Ministry of Education of the Ukrainian SSR about institute activities]. (Fund 5139. Inventory 1. File 14. Leaf 18). *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
6. План заходів Міністерства освіти УРСР на виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. *Інформаційний збірник Міністерства науки і освіти Української РСР*. № 12. Київ: Радянська школа, 1959. С. 2–20
Plan zakhodiv Ministerstva osvity URSR na vykonannia Zakonu pro zmitsnennia zviazku shkoly z zhyttiam i pro dalshyi rozvytok systemy narodnoi osvity v Ukrainiskii RSR [Action plan of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR for the implementation of the Law on strengthening the connection between school and life and on the further development of the public education system in the Ukrainian SSR]. (1959). *Information collection of the Ministry of Science and Education of the Ukrainian SSR*. 12. 2–20. Kyiv, Ukraine: Radianska shkola [in Ukrainian].
7. Плани роботи та звіти щодо діяльності інституту за 1953 рік. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ (ЦДАВО України)*. Ф. 5139. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 61.
Plany roboty ta zvyty shchodo diialnosti instytutu za 1953 [Work curricula and reports on the activity of the institute for 1953]. (Fund 5139. Inventory 1. File 6. Leaf 61). *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
8. Річний звіт про роботу Ізмаїльського обласного інституту удосконалення вчителів за 1952-1953 навчальний рік. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ (ЦДАВО України)*. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1374. Арк. 164.
Richnyi zvit pro robotu Izmail'skoho oblasnoho instytutu udoskonalennia vchyteliv za 1952-1953 navchalnyi rik [Annual report on the work of Izmail Regional Institute Improvement of Teachers for the 1952-1953 academic year]. (Fund 166. Inventory 15. File 1374. Leaf 164). *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
9. Тематика рефератів для слухачів курсів Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти. *Інформаційний збірник Міністерства науки і освіти Української РСР*. № 6. Київ: Радянська школа, 1954. С. 5–13.
Tematyka referativ dlia slukhachiv kursiv Tsentralnoho instytutu pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh pratsivnykiv narodnoi osvity [Subjects of essays for students of the courses of Central Institute for Advanced Training of Public Education Managers]. (1954). *Information collection of the Ministry of Science and Education of the Ukrainian SSR*. 6. 5–13. Kyiv, Ukraine: Radianska shkola [in Ukrainian].
10. Терентьева Н. О. Политехническая освіта у вищих педагогічних навчальних закладах України: теорія і практика: монографія / за ред. М. Б. Євтуха. Черкаси, 2012. 264 с.
Terentieva, N. O. (2012). *Politekhnichna osvita u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: teoriia i praktyka* [Polytechnic education in higher pedagogical educational institutions of Ukraine: theory and practice]. Cherkasy, Ukraine [in Ukrainian].

Kuzmenko V.

ORCID 0000-0002-5424-8234

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and
Management of Education,
Communal Higher Educational Establishment
Kherson Academy of Continuing Education
of Kherson Regional Council
(Kherson, Ukraine) E-mail: kuzmenkovasiliy@gmail.com

POLYTECHNICIAN TRAINING MANAGING TEACHING STAFF UKRAINE IN THE 50s OF THE 20th CENTURY

The article examines the issue of relevance for the modernization of modern postgraduate education of heads of general secondary education institutions of Ukraine of the acquired pedagogical experience in the process of upgrading the qualifications of school principals, in the aspect of their polytechnic training at various stages of formation and development of postgraduate education. The purpose of the presented research is to conduct a historical-pedagogical analysis of the development of postgraduate pedagogical education of the leading pedagogical staff of Ukraine in the 50s of the 20th century. The retrospective historical-pedagogical analysis of the development of the system of postgraduate pedagogical education of the leading pedagogical staff of Ukraine in the 1950s of the 20th century established the actualization of attention to the polytechnic component of their retraining, which was connected with the state's course on the polytechnicization of school education. A variety of archival sources have been worked out, which reflect the trends in the development of polytechnic training of leading pedagogical personnel in the course of improving their qualifications. The publications in which the issues of polytechnicization of school education and pedagogical education of the specified period were studied were analyzed. The normative documents of the studied period, which formed the policy of the state regarding polytechnicization in the field of education in general and postgraduate pedagogical education in particular, were elaborated. The leading trends in the process of polytechnic training of school principals are singled out, and the characteristics of numerous reforms in the field of school education, which as a result had an impact on the postgraduate education of leading pedagogical personnel, are characterized. The changes that took place in the content of training courses for school principals in connection with the polytechnicization of school education are substantiated. The presented study does not exhaust the question of the relevance of the study of the polytechnic component in improving the qualifications of leading pedagogical staff at the next stages of the development of postgraduate education in the second half of the 20th and early 21st centuries.

Keywords: polytechnicization, postgraduate pedagogical education, polytechnic training, managerial pedagogical staff, school principals.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор І. Я. Жорова